

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.

2. Насыров, Б. У. Система общественного питания в Узбекистане: состояние и противоречивое развитие (1920–1980 годы) / Б. У. Насыров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 12 (59). — С. 747-750.

3. К.М.Ибодов. Ресторан хизматлари соҳаси рақобатбардошлигини ошириш механизмларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс.автореферат: 08.00.05: 08.00.11/Ибодов Камолiddин Маматқулович. -08.00.05:08.00.11. С.: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2022. – 52 б.

4. Ibodov, K. M. The State and Development Trends of the Restaurant Services Sector: Case-Study of Samarkand Region. *Journal of Marketing and Emerging Economics*, 2(5), 42–48.
<https://openaccessjournals.eu/index.php/jmee/article/view/1355>.

5. Ибодов, К. (2023). Хизмат кўрсатишнинг самарали ташкилий-технологик шакллари негизда ресторан хизматлари рақобатбардошлигини ошириш масалалари. *IQTISODIYOT va TA'LIM*, 24(1), 517–521. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/987>

ЎЗБЕКИСТОНДА МИГРАЦИОН ЖАРАЁНЛАР ТАҲЛИЛИ

Гулмуродов Камолiddин Абдуқодир ўғли -
ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари”илмий тадқиқот маркази
таянч докторанти

Миграция глобал ва ноаниқ ҳодисадир. Аҳоли миграциясининг ҳаракати турли хил омил ва сабабларнинг ўзаро таъсири натижасида юзага келади. Аҳолини бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юришга мажбур қилувчи сабаблардан энг муҳими иқтисодий-ижтимоий сабаблар, яъни ишсизлик, муносиб иш топиш, олий ва ўрта махсус маълумот олиш, яъни ўқиш ва бошқа турлари билан ажралиб туради. Шунингдек, иқлимнинг салбий таъсири, моддий маданий-маиший шароитдан қониқмаслик ҳамда оилавий шароитларнинг таъсири ва ҳ.к.ни санаб ўтиш мумкин.

Кўчиб юриш интенсивлиги эркаларга ҳам, аёлларга ҳам хосдир. Тадқиқотлар кўрсатишича кейинги йилларда аёллар орасида мигрантлар сони бир мунча кўпайди.

Аҳоли миграциясининг йўналишлари ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши ва жойланиши билан, хўжалик тармоқларининг ишчи кучи билан таъминланганлик даражаси ва аҳолининг турмуш даражасидаги тафовутлар билан белгиланади. Кўчиб юривчи аҳоли тўрт йўналиш бўйича ҳаракатланади. Булар шаҳардан шаҳарга, шаҳардан қишлоққа, қишлоқдан шаҳарга ва қишлоқдан қишлоққа. Аҳоли ҳаракати йўналишлари асосан қишлоқдан шаҳарга йўналишида ҳаракат қилади.

Ташқи миграция албатта оилалар сонига, миллий таркибига ва турли ижтимоий гуруҳга хос оилалар шаклланишига ўз таъсирини кўрсатди. Ўлкамиз қадимда Буюк ипак йўлида жойлашганлиги, ўлкамизнинг бой табиий ресурслари мавжудлиги, иқлим шароитининг яхшилиги сабабли минглаб турли миллат вакилларининг оилаларини кўчиб келишига қулай шарт-шароит яратди. Буларнинг барчаси Ўзбекистонда оила шаклланишига таъсир этиб, улар сонининг миқдорий ўзгариши ва этник таркиби турлича бўлишига сабаб бўлди.

XX асрнинг иккинчи ярмидан ташқи миграциянинг янги шакли, яъни “ақлар кетиши” деб ном олган миграция пайдо бўлган. Бундай миграция Ғарбий Европадан АҚШга кўплаб зиёли оилалар кўчиб кетишидан бошланди.

Ҳозирги кунда энг долзарб муаммолардан бири қишлоқ оилаларида ортиқча ишчи кучининг тўпланиб қолишидир. Ўзбекистон иқтисодиётининг ҳозирги тараққиётида ишлаб чиқарувчи кучлардан оқилона фойдаланишнинг зарурлиги, кичик ва ўрта шаҳарларни ҳар томонлама ривожлантиришни тақазо этади. Кичик ва ўрта шаҳарларда маҳаллий хомашё ҳисобига янги саноат тармоқларини ташкил этиш ёки халқ хунармандчилигининг умуман халқ истеъмол буюмлари ишлаб чиқаришнинг хилма-хил тармоқларини ривожлантириш асосида янги иш жойларини ташкил қилиб, ортиқча меҳнат ёшидаги аҳолини иш билан таъминлаш муаммосини маълум даражада ҳал қилиш мумкин. Кичик ва ўрта шаҳарларда ишлаб чиқаришни ривожлантириш ҳисобига у ерга қишлоқ жойларидаги ортиқча ишчи кучлари жалб қилиш ишсизликни камайтиради ҳам иқтисодий барқарорликни таъминлайди. Аҳоли миграцион ҳаракатининг йўналиши умумдавлат нуқтаи назаридан мақсадга мувофиқ бўлган тақдирда, яъни меҳнат ресурси етишмайдиган ҳудудларга кўчиб ўтгандагина унинг иқтисодий аҳамияти катта бўлади. Миграция туфайли янги-янги табиий бойликларни ишга солиш, янги ерларни ўзлаштириш, ижтимоий ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш мумкин. Аммо миграциянинг давлат манфаатларига мувофиқ бўлмаган йўналиши, яъни аҳолининг меҳнат ресурслари билан тўла таъминланган ҳудудларга кўчиб ўтиши, баъзи хўжалик тармоқларини тайёр меҳнат ресурси билан таъминлаб, юзаки қараганда ижобий кўринсада, аслида бу ҳолат салбий натижаларга олиб келади.

Миграцион жараёнларнинг мукаммалиги шундан иборатки, иқтисодиётнинг бир нуқтаси ўзгариши ҳам катта миграцион оқимни юзага келтириши мумкин. Ўзбекистонда доимий аҳоли сони ҳам йилдан-йилга ошиб бормоқда

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ҳудудларининг меҳнат ресурслари билан таъминланганлиги бўйича гуруҳланиши [1]

Т/р	Ҳудудлар	Меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражаси
1.	Самарқанд, Фарғона, Қашқадарё, Андижон, Наманган, Тошкент ва Сурхондарё	кўп таъминланган
2.	Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро ва Хоразм	ўртача таъминланган
3.	Жиззах, Сирдарё ва Навоий	кам таъминланган

Шу билан бирга аҳолининг маълум ҳудудларда кўп бўлиши баъзи ҳудудларда кам бўлиши ҳам миграция жараёнларига таъсир этмай қолмайди (2-жадвал). Миграция жараёнларини тартиблаш учун меҳнат ресурслари кўп ҳудудлардан, меҳнат ресурслари кам ҳудудларга кўчириб ўтказиш орқали аҳолини бир қанча муаммолари (жой, ишсизлик, меҳнат ресурслар билан таъминланиш ва бошқа ижобий натижаларга эришиш мумкин.

Бунда қуйидагиларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

- мутахассислиги бўйича кафолатланган иш жойи билан таъминланиш;
- турар-жойга эга бўлиш. Бунда уй-жойни имтиёзли кредит асосида бериш ва кредитни муайян муддат (бир йил)дан (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини йиғиштириб олгандан) сўнг тўлашни бошлаш ҳамда 5 йиллик имтиёзли давр билан 15 йилга бериш.

Ички миграция муаммосини ҳал этиш ташқи меҳнат миграциясини камайишига олиб келади. Ташқи меҳнат миграцияси жараёнида кўп учрайдиган муаммолардан бири бу мигрантларнинг ҳуқуқларини бузилиши, одам савдоси ва дискриминация ҳолатларидир.

Шунингдек, мигрантларнинг, айниқса, норасмий равишда фаолият олиб бораётган меҳнат мигрантларининг транспорт воситаларида хорижга чиқишлари ёки уйга қайтишларида уларнинг шахсий хавфсизлиги таъминланмаганлиги ҳам бугунги

кунда энг муаммоли масалалардан бири ҳисобланади. Ташқи меҳнат миграциясини самарали ташкил этишдаги асосий муаммолар қуйидагиларни кўрсатиш мумкин[3]:

I. Ташкилий-ҳуқуқий:

- миллий қонунчилик асосида мигрантларнинг ҳуқуқларини мустаҳкамланмаганлиги;
- манфаатдор мамлакатлар ўртасида икки ва кўп томонлама ҳукуматлараро келишувлар, битимлар тузилмаганлиги;
- хорижий ишчи кучларини ёлловчи чет эл фирмалари билан ҳамкорликнинг йўлга қўйилмаганлиги ва ҳ.к.

II. Иқтисодий:

- фуқароларни касбга тайёрлаш ва уларни чет элда миграция бўйича қўллаб-қувватлаш бўйича махсус жамғармаларнинг ташкил этилмаганлиги
- рекрутинг агентликларига солиқ имтиёзларининг берилмаганлиги;
- меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун мамлакатдан ташқарига чиқаётган фуқароларга чипталар нархларига чегирмаларнинг тақдим этилмаганлиги;
- мигрантлар меҳнатига муносиб ҳақ тўланмаслиги;

III. Ижтимоий:

- хорижлик иш берувчилардан бўш иш ўринлари, иш характери, маош, ишчилардан талаб этиладиган малака (кўникма)лар ҳақида маълумотларнинг мавжуд эмаслиги;
- зарур тиббий ёрдам ва яхши гигиеник шарт-шароит билан таъминланмаганлиги;
- меҳнат мигранти учун тиббий суғуртанинг мавжуд эмаслиги;
- мигрантлар яшайдиган ётоқ-жойларнинг санитария-гигиена нормаларига мувофиқ бўлмаслиги ва ҳ.к.

Ташқи меҳнат миграциясини самарали ташкил этишда фуқароларнинг чет элга бориб меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун (йўлкира ҳақи, ётоқ жой, иш бошлаш учун ойлик харажатлар) тижорат банклари томонидан кредитлар ажратиш мақсадга мувофиқ. Ўзбекистоннинг умумий миграцион ҳаракати ҳам йилдан-йилга камайиб бормоқда[4].

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ташқи меҳнат миграциясини самарали ташкил қуйидаги йўналишларда олиб бориш лозим:

Ташкилий-ҳуқуқий:

- Ўзбекистон Республикасининг “Ташқи меҳнат миграцияси тўғрисида”ги қонунини такомиллаштириш;
- Халқаро Меҳнат Ташкилотининг Меҳнат миграцияси тўғрисидаги конвенцияларини ратификация қилиш;
- мамлакатлар ўртасида фуқароларни вақтинчалик ишга ташкилий ёллаш бўйича махсус битимларни имзолаш;
- меҳнат мигрантларини тайёрлаш ва мослаштириш махсус марказларнинг ташкил этилишини кенгайтириш;
- мигрант мигрантларини аниқ ахборотлар билан таъминлаш учун тегишли бепул хизмат кўрсатиш;
- ташқи меҳнат миграциясини ҳисобга оладиган ягона электрон автоматлаштирилган тизимни яратиш;
- барча туман (шаҳар)ларда бандликка қўмаклашиш марказлари ҳузурида ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг филиалларини очиш ва ҳ.к.

Иқтисодий:

- фуқароларни касбга тайёрлаш ва уларни чет элда миграция бўйича қўллаб-қувватлаш бўйича махсус жамғармани ташкил этиш

- бандлик соҳасида хизматлар кўрсатувчи рекрутинг агентликларига солиқ имтиёзларини бериш;

- вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун республикадан ташқарига чиқаётган фуқароларга темир йўл чипталари ҳамда авиачипталар нархларига чегирмалар тақдим этиш;

- меҳнат мигрантларининг транспорт ва бошқа харажатлар учун тижорат банкларидан кредит олишларига рухсат бериш ҳамда бу кредитларни халқаро тўлов тизимлари орқали олиш ва тўлашнинг қулай механизмларини жорий этиш ва ҳ.к.

Ижтимоий:

- ишчи кучининг малакасини ошириш;

- ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакат хорижлик иш берувчилардан бўш иш ўринлари, иш характери, маош, ишчилардан талаб этиладиган малака(кўникма)лар ҳақида маълумотларни тўплаб бориш;

- зарур тиббий ёрдам ва яхши гигиеник шарт-шароит билан таъминлаш

- мигрантларни ётоқ-жойлар билан таъминлаш ва уларнинг санитария-гигиена нормаларига мувофиқ бўлишини таъминлаш.

Юқоридаги муаммоларни ҳал қилиш учун берилган таклифлардан фойдаланиш иқтисодийнинг ривожланишига ҳисса қўшган бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

2. Холмўминов Ш.Р., Хомитов К.З., Арабов Н.У., Бобоназарова Ж.Х., Абдураманов Х.Х. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг назарий ва амалий асослари. Т.: 2018. 27 б.

3. Verdino G. What is digital transformation, really? Режим доступа: <https://www.gregverdino.com/digital-transformation-definition/> (дата обращения: 25.08.2020).

4. Regulation 2018/1860/EU on the use of the Schengen Information System for the return of illegally staying third-country nationals OJ L312. Режим доступа: <https://www.europeansources.info> (дата обращения: 20.08.2020).

3.Усманов А., Холбаева С. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФОНДА ЖИЗНЕННЫХ СРЕДСТВ РАБОТНИКА //Экономика и образование. – 2022. – Т. 23. – №. Maxsus_son. – С. 25-34

4.Холбаева Сабина Рустамовна ВЛИЯНИЕ ПОТЕРЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ // Вестник Прикамского социального института. 2021. №1 (88). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-poter-chelovecheskogo-kapitala-na-ekonomicheskoe-razvitie-strany> (дата обращения: 03.05.2023).

5.Холбаева С. Р. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

O'ZBEKISTONDA INSON KAPITALINI TAKOMILLASHTIRISH VA AHOLI TURMUSH DARAJASINI OSHIRISH YO'NALISHLARI

***Bahriddinova Muazzam Azam qizi -
TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va
muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi doktoranti***

Inson resurslaridan foydalanish va uni rivojlantirishning yangi modeli insonga asosiy ishlab chiqaruchi kuch va moddiy ne'matlarning iste'molchisi sifatida qaraydi. Har qanday mamlakatning kelajagi tobora iqtisodiy jarayonlarning o'sishini ta'minlovchi asosiy omilga aylanib borayotgan insonning yaratuvchanlik qobiliyatlarining sifat o'zgarishlari bilan bevosita bog'liq. Inson salohiyati jamiyat milliy boyligining bir qismini tashkil etadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida insonning ijodiy va ishlab chiqaruvchi kuchlari inson kapitali sifatida maydonga chiqadi. Shu nuqtai nazardan ham atrof-muhitni o'zgartira oladigan insonni va